

Agnieszka Sukiennik
Uniwersytet Gdański

Major Iwan Markiejew – były patron Szkoły Podstawowej nr 46 w Gdańsku-Przymorzu. Przyczynek do ideologizacji szkół w okresie PRL¹

Częścią polskiej rzeczywistości szkolnej byli, i są współcześnie, patroni szkół. Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* rzeczownik „patron” oznacza „zasłużoną i zwykle nieżyjącą już osobę, której imię nadawane jest jakiejś instytucji lub jakiemuś miejscu”². W okresie PRL nadawano szkołom, zakładom pracy imiona działaczy państwowych, zasłużonych dla nowego ustroju. Było to elementem upolitycznienia szkół oraz wychowania ideologicznego dzieci i młodzieży³. Zjawisko to miało miejsce również w Gdańsku. Wśród patronów znajdziemy zarówno działaczy komunistycznych szczebla ogólnopolskiego, jak i lokalnych aktywistów. W pierwszej grupie można wymienić Szkołę Podstawową nr 14 w dzielnicy Siedlce, która przyjęła imię gen. Karola Świerczewskiego⁴, oraz Szkołę Podstawową nr 60 im. Marcelego Nowotki⁵, w drugiej zaś – Szkołę Podstawową nr 79 im. płk. Ignacego Borkowskiego na Przymorzu⁶. Wyjątkiem, wychodzącym poza ramy patronów ogólnopolskich i lokalnych, była Szkoła Podstawowa nr 46, której w 1964 r. nadano imię radzieckiego zwiadowcy – majora Iwana Markiejewa⁷.

¹ Autorka artykułu serdecznie dziękuje dyrektor Szkoły Podstawowej nr 46 w Gdańsku Pani Danucie Sadowskiej-Barankiewicz za udostępnienie materiałów szkolnych i możliwość prowadzenia badań naukowych.

² *Patron* [hasło w:] *Słownik języka polskiego PWN*, oprac. L. Drabik, współpr. A. Stankiewicz, Warszawa 2006, s. 626.

³ Więcej na ten temat zob. W. Kozłowski, *Bohater – patron szkoły w pracy wychowawczej*, Warszawa 1979 (praca o silnym ładunku ideologicznym); K. Kosiński, *O nową mentalność: życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000; *idem*, *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, Warszawa 2006.

⁴ Więcej na temat Szkoły Podstawowej nr 14 zob. A. Sukiennik (Pierz), *Szkoła Podstawowa nr 14*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZKO%C5%81A_PODSTAWOWA_NR_14# [dostęp: 15.12.2022].

⁵ *Szkoła im. Marcelego Nowotki*, „Dziennik Bałtycki”, 10.05.1962, nr 110, s. 6.

⁶ Ignacy Borkowski (1907–1970), komendant wojewódzki Milicji Obywatelskiej (MO) w Gdańsku. Zob. M. Sywula, *Ignacy Borkowski*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BORKOWSKI_IGNACY_komendant_wojew%C3%B3dzki_MO_w_Gda%C5%84sku [dostęp: 21.12.2022]. Więcej na temat Szkoły Podstawowej nr 79 zob. A. Sukiennik (Pierz), *Szkoła Podstawowa nr 79*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZKO%C5%81A_PODSTAWOWA_NR_79 [dostęp: 15.12.2022].

⁷ Archiwum Szkoły Podstawowej nr 46 w Gdańsku (dalej: A SP 46), Kronika Szkoły Podstawowej nr 46 (1964). Kronika szkolna jest specyficznym źródłem, a wydarzenia, jakie w niej opisywano w latach PRL, mają jednostronny charakter. Jako drugi wyjątek można wskazać Szkołę Podstawową nr 55, która 11 czerwca 1968 r. otrzymała imię radzieckiego kosmonauty Jurija Gagarina. Zob. *Szkoła Podstawowa nr 55 w Gdańsku od wczoraj nosi imię Jurija Gagarina*, „Dziennik Bałtycki”, 12.06.1968, nr 139, s. 4. Więcej na temat Szko-

Szkoła Podstawowa nr 46 w Gdańsku rozpoczęła działalność 1 września 1957 r. w nowo powstałym gmachu szkolnym przy ul. Arkońskiej 17. Była pierwszą szkołą wybudowaną na dynamicznie rozwijającym się osiedlu Przymorze⁸. Formalnie należała wówczas do dzielnicy Oliwa. W budynku było 15 izb lekcyjnych, 2 gabinety przedmiotowe, świetlica oraz 2 gabinety lekarskie. W pierwszym roku funkcjonowania placówki, tj. w 1957 r., zatrudniano 14 nauczycieli, 3 pracowników świetlicy oraz 7 pracowników administracji i obsługi. W szkole uczyło się 525 uczniów⁹. Wraz z rozwojem osiedla Przymorze zwiększała się liczba wychowanków szkoły. W roku szkolnym 1962/1963 uczyło się w niej 886 uczniów¹⁰. Z tej przyczyny prowadzono naukę w trybie dwuzmianowym¹¹. W roku szkolnym 1965/1966 do szkoły uczęszczało aż 1064 uczniów, którzy tworzyli 30 oddziałów. Prowadzono naukę w trybie trzymianowym, zatrudniano 34 nauczycieli¹². Należy jeszcze wspomnieć, że w okresie PRL szkoły posiadały swoje zakłady opiekuńcze, którymi były przedsiębiorstwa. Szkołę Podstawową nr 46 wspierały Północna Dyrekcja Okręgowych Kolei Państwowych (dalej: DOKP) w Gdańsku¹³ oraz Gdańska Spółdzielnia Przewozowo-Spedycyjna w Gdańsku-Oliwie¹⁴.

Major Iwan Markiejew

Osoba i nazwisko majora Iwana Markiejewa nie są powszechnie znane, nie występuje on w polskich słownikach, encyklopediach ani na stronach internetowych. Informacje na jego temat można znaleźć jedynie w lokalnej prasie gdańskiej z okresu PRL oraz w wycinkach z czasopism i gazet powklejanych do Kroniki Szkoły Podstawowej nr 46 (dalej: Kronika Szkoły lub Kronika)¹⁵. Odmienne sytuacja wygląda we współczesnej Rosji, spadkobiercy ZSRR, gdzie do tej pory w miastach są pomniki Markiejewa, a ulice noszą jego imię. Iwan Markiejew urodził się w 1922 r. Pochodził ze wsi Krasnoje pod Arzamas, obecnie położonej w obwodzie niżnonowogrodzkim. W 1939 r. ukończył Liceum Wy-

ły Podstawowej nr 55 zob. A. Sukiennik (Pierz), *Szkoła Podstawowa nr 55*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZKO%C5%81A_PODSTAWOWA_NR_55 [dostęp: 15.03.2023]. Trzecim wyjątkiem było IX Liceum Ogólnokształcące w Gdańsku. Dnia 22 kwietnia 1962 r. placówce nadano imię włoskiego działacza związkowego Giuseppe di Vittorio. Zob. M. Andrzejewski, *IX Liceum Ogólnokształcące*, <https://gdansk.gedanopedia.pl/index.php?title=Specjalna:ShowAuthorArticles&authorNic=MA> [dostęp: 15.12.2022].

⁸ *Z historii naszej szkoły*, „Echo Szkoły”, Jednodniówka wydana z okazji 40-lecia Szkoły Podstawowej nr 46 w Gdańsku, ul. Arkońska 17, Gdańsk, 27 marca 1998 r., s. 2.

⁹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1957).

¹⁰ A SP 46, Kronika Szkoły... (1962).

¹¹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1963).

¹² A SP 46, Kronika Szkoły... (1965).

¹³ *Jednodniówka wydana z okazji 30-lecia SP nr 46*, Gdańsk 1987, s. 5. Według *Słownika języka polskiego PWN* termin „patronat” oznacza „roztoczenie, sprawowanie opieki nad kimś lub nad czymś”. Zob. *patronat* [hasło w:] *Słownik języka polskiego PWN*, oprac. E. Sobol, Warszawa 2005, s. 648. Zakłady opiekuńcze najczęściej wspierały szkoły poprzez wykonywanie prac remontowych, użyczenie środków transportu dla wycieczek szkolnych czy też organizowanie wydarzeń kulturalnych dla dzieci i młodzieży.

¹⁴ A SP 46, Kronika Szkoły... (1966).

¹⁵ Część wycinków zamieszczonych w Kronice Szkoły nie posiada swojego źródła pochodzenia ani daty wydania.

szednowskie, a następnie uczęszczał do Szkoły Oficerów Piechoty im. Rady Najwyższej RFSRR w Moskwie (il. 1)¹⁶. W marcu 1945 r. służył jako oficer w oddziale zwiadowczym w czasie walk o Gdańsk, toczących się pomiędzy wojskami niemieckimi a radzieckimi. Miał dobrze posługiwać się językiem niemieckim, co niejednokrotnie pomagało mu w powodzeniu trudnych misji¹⁷.

Il. 1. Major Iwan Markiejew

Źródło: *Encyklopedia biograficzna Niżnego Nowogrodu*, <https://www.names52.ru/m/tpost/ceo6xy3231-markeev-ivan-nikolaevich> [dostęp: 29.12.2022].

Zdobycie Pomorza Gdańskiego przeprowadził II Front Białoruski, którym dowodził marszałek Konstanty Rokossowski. Od 14 marca 1945 r. żołnierze radzieccy systematycznie bombardowali i ostrzeliwali Gdańsk, a także jego okolice. Dnia 30 marca 1945 r. walki w centrum miasta zostały zakończone, jednakże nadal trwały na przedpolach miasta¹⁸. Już po zdobyciu Gdańska młody zwiadowca Iwan Markiejew dostał zadanie, aby

¹⁶ *Маркеев Иван Николаевич*, <https://www.names52.ru/m/tpost/ceo6xy3231-markeev-ivan-nikolaevich> [dostęp: 29.12.2022]; „Никто не забыт, ничто не забыто”. Часть 7-я – Красносельский сельсовет, <http://www.arz.omsu-nnov.ru/?id=109618&template=print> [dostęp: 29.12.2022]. W Kronice Szkoły i gdańskiej prasie najczęściej podawano, że Markiejew urodził się w 1923 r. Skrót RFSRR oznacza Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republikę Radziecką.

¹⁷ A SP 46, *Kronika Szkoły...* (1964). Rosyjska baza danych dotycząca żołnierzy poległych w czasie II wojny światowej zawiera tylko podstawowe informacje – zob. https://pamyat-naroda.ru/heroes/memorial-chelovek_zahoronenie86391997/ [dostęp: 14.03.2023].

¹⁸ B. Hajduk, *Tragiczny rok 1945* [w:] *Historia Gdańska*, t. 4, cz. 2: 1920–1945, red. E. Cieślak, Sopot 1999, s. 309–336; D. Schenk, *Gdańsk 1930–1945. Koniec pewnego Wolnego Miasta*, przeł. J.W. Sawicki, Gdańsk 2014, s. 212, 216–221; S. Bykowska, *Rok 1945*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=ROK_1945 [dostęp: 21.12.2022]. W okresie PRL dzień 30 marca 1945 r. nazywano wyzwoleniem Gdańska przez wojska radzieckie z rąk wojsk niemieckich. W artykule autorka posługuje się określeniem „zdobycie” miasta przez wojska radzieckie, co jest adekwatne do współczesnego stanu badań nad tym zagadnieniem.

ostrzec oddział swoich wojsk przed zbliżającym się kontruderzeniem Niemców. Według relacji prasowych wsiadł w amfibię i pod osłoną nocy zjawiał się w zagrożonym sztabie jednostki. Zgodnie z otrzymanym rozkazem przekazał informacje mające pomóc w odparciu kontrataku Niemców¹⁹. Po wypełnieniu swojego zadania udał się w drogę powrotną, jadąc amfibią wzdłuż brzegu Wisły. Niestety, a może na szczęście, miał natknąć się na żołnierzy niemieckich – zrozumiał wówczas, że planują oni zaatakować ostrzeżony przez niego oddział z innej strony. Postanowił ponownie uprzedzić swój oddział o nowym zagrożeniu. Markiejew otworzył ogień z karabinu maszynowego, następnie z pistoletu maszynowego, a Niemcy odpowiedzieli tym samym. Major wołał zginąć niż zostać pojmany żywy. Kiedy został mu w pistolecie tylko jeden pocisk, miał strzelić w bak z benzyną swojego pojazdu. Amfibia stanęła w płomieniach, a majorowi udało się wjechać w cysterny z paliwem na niemieckich barkach, zacumowanych na Wiśle. Spowodowało to ogromny pożar, który dostrzegli rosyjscy żołnierze i zrozumieli, że był to sygnał ostrzegawczy. Markiejew osiągnął swój cel – niemiecki desant został zniszczony²⁰. Towarzysze odnaleźli jego ciało na brzegu Wisły. Prawdopodobnie zdołał wyskoczyć z płonącego auta i wówczas został zastrzelony przez Niemców²¹. Zginął 3 kwietnia 1945 r. za mostem przy ul. Siennickiej. Został pochowany na terenie Oliwy w miejscu, gdzie znajdował się sztab armii radzieckiej. Następnie dokonano ekshumacji i szczątki majora przeniesiono na Cmentarz – Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich w Gdańsku, usytuowany tuż przy Cmentarzu Garnizonowym²².

Pomimo swojego młodego wieku, zaledwie 21 lat, Markiejewa uhonorowano licznymi odznaczeniami: Orderem Wojny Ojczyźnianej II klasy (19 lipca 1944 r.), Orderem Wojny Ojczyźnianej I klasy (31 grudnia 1944 r.) i Orderem Czerwonego Sztandaru (20 lutego 1945 r.)²³. Pośmiertnie został odznaczony Orderem Czerwonej Gwiazdy i mianowany do stopnia majora gwardii²⁴. We wsi Krasnoje pozostawił najbliższą rodzinę, matkę Marię Iwanowną oraz siostry Tatianę i Paraskiewę (zdrobniale Praskowia). Ich ojciec zginął w 1944 r. na froncie²⁵. Tak przedstawia się życiorys i dokonania Markiejewa

¹⁹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1964).

²⁰ A SP 46, Kronika Szkoły... (1964).

²¹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1968).

²² *Nad mogiłą bobaterskiego oficera majora gwardii Iwana Markiejewa*, „Dziennik Bałtycki”, 3.04.1964, nr 79, s. 6; A. Krüger, *Cmentarz Garnizonowy w Gdańsku. Miejsce pamięci ofiar komunizmu*, Gdańsk 2016, s. 17. Według relacji pracowników Działu Pomników, Cmentarzy i Obiektów Rekreacyjnych w Gdańskim Zarządzie Dróg i Zieleni major figuruje w Księdze Pochowanych pod numerem 12, zaś w skorowidzu pod numerem 418. W Księdze jako datę urodzenia podano 1923 r., data śmierci to 3 kwietnia 1945 r. Płyta nagrobna z nazwiskiem Markiejewa nie zachowała się do naszych czasów. Płyty na Cmentarzu Żołnierzy Radzieckich były wielokrotnie dewastowane i części z nich nigdy nie zrekonstruowano. Istnieje luka pomiędzy numerami 368–420. Nazwiska na płytach zostały wypisane w kolejności alfabetycznej, nazwisko Markiejewa mieści się w przedziale brakujących pozycji.

²³ *Маркеев Иван Николаевич*, <https://www.names52.ru/m/tpost/ceo6xy3231-markeev-ivan-nikolaevich> [dostęp: 29.12.2022].

²⁴ A SP 46, Kronika Szkoły... (1976).

²⁵ A SP 46, Kronika Szkoły... (1964). W jednym z wycinków prasowych podano, że jego ojciec również nazywał się Iwan. Pełne imię i nazwisko majora brzmiało Маркеев Иван Николаевич, co potwierdzają gdań-

z perspektywy Kroniki Szkoły oraz gazet z lat 60. XX w. W gdańskiej prasie z okresu PRL podkreślano, że poległ w walce o „wyzwolenie” Gdańska. Kładziono nacisk na jego odwagę, męstwo i poświęcenie. Ponadto wspomniano, że był pięciokrotnie ciężko ranny podczas wojny i zawsze po błyskawicznym wyleczeniu z ran wracał na front²⁶. Sylwetka Markiejewa jest obrazem wyidealizowanym, powstałym na potrzeby szkolnego patronatu. Obraz ten może odbiegać od rzeczywistości. Nie ma możliwości zweryfikowania szybkiego awansu Markiejewa, jego licznych odznaczeń, jak również samej śmierci. Jest to jednostronny przekaz oparty na relacjach radzieckich, powielonych m.in. przez współczesną polską prasę. Na ich podstawie wykreowano obraz bohatera, co nie wyklucza indywidualnego bohaterstwa żołnierza.

Nadanie Szkole Podstawowej nr 46 imienia majora Iwana Markiejewa

Nie mamy konkretnego źródła mówiącego, z czyjej inicjatywy postanowiono upamiętnić w Gdańsku Iwana Markiejewa. Nie wiadomo, czy pomysł pochodził od władz lokalnych, czy też władz centralnych. Z relacji opublikowanych w lokalnej prasie wynika, że był to efekt debaty miejskiego środowiska lokalnego. Dnia 31 stycznia 1964 r. odbyło się wspólne, nadzwyczajne posiedzenie dwóch organizacji społecznych: Prezydium Zarządu Miejskiego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (dalej: TPPR), sekretariatu Komitetu Miejskiego (dalej: KM) Związku Młodzieży Socjalistycznej, a także przedstawiciele komend hufców Związku Harcerstwa Polskiego. W czasie spotkania zastanawiano się, w jaki sposób godnie uczcić pamięć o młodym żołnierzu. Ostatecznie wystosowano wnioski do władz miejskich, aby jednej z gdańskich szkół nadać imię Markiejewa i zaprosić do Gdańska jego najbliższą rodzinę, matkę oraz siostry²⁷. Wybór padł na Szkołę Podstawową nr 46 na Przymorzu. Termin uroczystości wyznaczono na 3 kwietnia 1964 r., bo wówczas przypadała 19. rocznica śmierci majora. Przed ceremonią poczyniono stosowne przygotowania, m.in. władze miejskie zbierały korespondencję oraz materiały dokumentujące życie i dokonania przyszłego patrona. Postać Markiejewa była znana w ZSRR. Z korespondencji, jaką jego matka Maria wymieniała z władzami Gdańska, wynika, że szkoła średnia w ich rodzinnej miejscowości przyjęła jego imię w ramach patronatu, a od-

ska prasa oraz rosyjskie strony internetowe. Powstają wątpliwości związane z otczęstwem Markiejewa (syna), którego ojciec powinien nazywać się Mikołaj. Bez kwerendy w rosyjskich archiwach wojennych nie sposób ustalić autentyczności biografii Markiejewa.

²⁶ *Życiorys bohatera*, „Wieczór Wybżeża”, 3.04.1964, nr 80, s. 3. Warto przytoczyć jeden z cytatów opisujących przeżycia majora: „Pewnego razu nieprzyjacielska bomba przebiła dwupiętrowy dom, w którym znajdował się punkt obserwacyjny. Zwiadowca Markiejew ze strychu runął do piwnicy. Po kontuzji przez osiem dni nie mógł odzyskać przytomności. A potem, gdy tylko wrócił do zdrowia, natychmiast powrócił do swojego oddziału” – *ibidem*. Zagadnienia kreowania sowieckich bohaterów wojennych i propagandy z tym związanej zostały opisane na przykładzie operacji mławsko-elbląskiej w 1945 r. Zob. T. Gliniecki, *Echa pancernego rajdu: propaganda wojenna i kreacja mitów wyzwoleniczych na podstawie operacji mławsko-elbląskiej Armii Czerwonej w 1945 r.*, Gdańsk 2017, *passim*.

²⁷ Ł., *Imię mjr. I. Markiejewa bohaterskiego żołnierza Armii Radzieckiej otrzyma gdańska szkoła*, „Wieczór Wybżeża”, 31.01.1964, nr 26, s. 2.

działom i drużynom pionierskim w radzieckich szkołach także nadawano imię jej syna. Ponadto dzieci miały śpiewać piosenki opiewające bohaterskie czyny majora²⁸.

Dnia 31 marca 1964 r., w 19. rocznicę zdobycia Gdańska, złożono wieńce i kwiaty na Cmentarzu – Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich w Gdańsku, na Westerplatte, a także pod pomnikiem Czołgistów im. Bohaterów Westerplatte (obecnie pomnik-czołg) przy al. Zwycięstwa. W uroczystościach odbywających się na cmentarzu wzięły udział matka oraz siostry majora, zaproszone przez władze Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (dalej: MRN) w Gdańsku²⁹. Wydarzenie było bardzo podniosłe, pojawiły się na nim osobistości, takie jak konsul generalny ZSRR w Gdańsku Wiktor Pieliszenko oraz egzekutywa KM Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR) wraz z I sekretarzem Jerzym Hajerem. W lokalnej prasie pisano wówczas, że major „zginął w nierównej walce z niemieckim oddziałem desantowym” oraz „złożył w ofierze swe życie za wyzwolenie naszego miasta”³⁰.

Zgodnie z zamierzeniami w dniu 3 kwietnia 1964 r. Szkole Podstawowej nr 46 nadano imię majora Iwana Markiejewa. W uroczystości wzięli udział uczniowie szkoły, delegacje władz lokalnych, organizacji społecznych, wojska, a także harcerstwa. Obecnie byli również matka majora oraz jego siostry (il. 2). Uroczyste przemówienie wygłosił przewodniczący Prezydium MRN w Gdańsku Tadeusz Bejm, który zreferował życiorys patrona. Następnie głos zabrał przedstawiciel ambasady ZSRR w Polsce radca-minister G. Żeliakow. Serdecznie podziękował on za tak podniosły sposób upamiętnienia majora. W lokalnej prasie ukazywano osobę Markiejewa jako łącznik pomiędzy Polską a ZSRR, m.in. pisano: „Postać bohatera stała się symbolem braterstwa broni żołnierzy polskich i radzieckich, przyjaźni łączącej nasze narody”. Chwalono jego charakter, odwagę, doniosłe czyny na polu walki, wymieniając liczne odznaczenia, jakie otrzymał za swoje zasługi. Należy pamiętać, że był młodym mężczyzną, który w dniu śmierci miał zaledwie 21 lat. Pomimo tego posiadał już wysoki stopień wojskowy, liczne odznaczenia bojowe oraz był kilkukrotnie poważnie ranny podczas swojej służby³¹.

Kolejnym punktem uroczystości było odsłonięcie tablicy pamiątkowej na elewacji frontowej budynku szkoły, przy wejściu głównym. Aktu odsłonięcia tablicy dokonała matka Maria Markiejewa. Inskrypcja na tablicy brzmiała: „Szkola Podstawowa im. Iwana Markiejewa majora gwardii. Szkole nadano imię w 19 rocznicę jego bohaterskiej śmierci w walce o wyzwolenie Gdańska” (il. 3)³². Pod koniec ceremonii odbyło się ślubowanie młodzieży szkolnej, a także przyrzeczenie harcerskie. Oprócz tego w jednej z sal lekcyj-

²⁸ A SP 46, Kronika Szkoły... (1964). Można przypuszczać, że Szkołę Podstawową nr 46 wybrano ze względu na nowy obiekt szkolny, mający perspektywy rozwoju, który jako pierwszy zbudowano na osiedlu Przyrmorze. Ponadto nowo powstające osiedle miało robotniczy charakter, większość uczniów placówki stanowiły dzieci kolejarzy.

²⁹ *W hołdzie poległym o wyzwolenie Gdańska*, „Dziennik Bałtycki”, 1.04.1964, nr 77, s. 1.

³⁰ *Nad mogiłą bohaterskiego oficera majora gwardii Iwana Markiejewa*, „Dziennik Bałtycki”, 3.04.1964, nr 79, s. 6.

³¹ AK., *Imienia Iwana Markiejewa*, „Dziennik Bałtycki”, 4.04.1964, nr 80, s. 4.

³² *Szkola przy ul. Arkońskiej otrzymała imię mjr. I. Markiejewa*, „Wieczór Wybrzeża”, 3.04.1964, nr 80, s. 1–2.

Il. 2. Uroczystość nadania Szkole Podstawowej nr 46 w Gdańsku imienia Iwana Markiejewa
Źródło: Kronika Szkoły Podstawowej nr 46.

Il. 3. Tablica pamiątkowa zawieszona w 1964 r. na elewacji frontowej budynku szkoły
Źródło: Kronika Szkoły Podstawowej nr 46.

nych otwarto kącik patrona. Wyeksponowano tam pamiątki, m.in. kopie listów oraz fotografie³³. W programie obchodów znalazła się również część artystyczna, w trakcie której odśpiewano piosenkę o patronie, skomponowaną przez radzieckiego artystę. Ponadto harcerze przygotowali spotkanie kominkowe poświęcone bohaterowi szkoły³⁴.

³³ AK., *Imienia Iwana Markiejewa...*, s. 4.

³⁴ A SP 46, *Kronika Szkoły...* (1964).

Uroczystościom oficjalnym towarzyszyło niespodziewane wydarzenie rodzinne. Tatiana Bażanowa, jedna z siostr majora przybyłych do Gdańska, tego dnia, czyli 3 kwietnia, urodziła syna, nadając mu imię Iwan dla uczczenia pamięci zmarłego brata. Przyszedł on na świat dokładnie w 19. rocznicę śmierci swego wuja, w klinice położniczej Szpitala Wojewódzkiego w Gdańsku i był czwartym synem z rodu Bażanowych³⁵. Rodzicami chrzestnymi chłopca zostali sekretarz Zarządu Wojewódzkiego Oddziału TPPR w Gdańsku Maria Jałoszyńska oraz przewodniczący Prezydium MRN w Gdańsku Tadeusz Bejm³⁶. Mały Iwan otrzymał również honorowe obywatelstwo spółdzielni „Osiedla Młodych” w Gdańsku³⁷.

Obecność patrona w życiu szkoły

Postać Iwana Markiejewa była silnie obecna w życiu Szkoły Podstawowej nr 46. W Kronice Szkoły był on określany jako bohater ZSRR oraz Polski i wzór godny naśladowania dla młodzieży. Pisano, że oddał swoje życie za wolność Polaków. W celu utrwalenia tego idealnego wizerunku do Kroniki wklejano liczne wycinki artykułów publikowanych w prasie lokalnej, które charakteryzowały jego życiorys i dokonania. Oprócz tego w Kronice umieszczano listy stanowiące korespondencję pomiędzy władzami Gdańska a matką majora³⁸.

Placówka posiadała swoje symboliczne elementy identyfikacji, związane z sylwetką patrona. Po pierwsze, od roku szkolnego 1972/1973 miała własny emblemat, w kształcie koła. W jego centrum usytuowano rozpromienione słońce okolone dewizą³⁹ „Zawsze niech będzie słońce”⁴⁰, wstęgą białą-czerwoną oraz czerwoną, nazwą szkoły i imieniem patrona (il. 4). Projekt emblematu został wyłoniony w wyniku szkolnego konkursu⁴¹.

Po drugie, po 11 latach od przyjęcia imienia szkoły otrzymała sztandar. Uroczystość odbyła się 22 marca 1975 r. Wśród gości znaleźli się II sekretarz KW PZPR Tadeusz Fiszbach, kurator okręgu szkolnego Michał Anisimowicz oraz I sekretarz Konsulatu ZSRR Wasilij Usenko. Sztandar został ufundowany przez Komitet Rodzicielski oraz zakłady pracy. Na awersie o czerwonym płacie usytuowano godło narodowe. Zaś w centrum niebieskiego rewersu był widoczny emblemat szkoły, opisany wyżej⁴².

Pamięć o patronie propagowano poprzez organizowanie różnorodnych wydarzeń o charakterze kulturalnym i historycznym. Obchodzono rocznice nadania szkole imienia, a w kwietniu 1966 r. zaproszono na uroczystą akademię sekretarza Konsula-

³⁵ *Siostra Markiejewa urodziła dziś w Gdańsku syna*, „Wieczór Wybrzeża”, 3.04.1964, nr 80, s. 1.

³⁶ *Dwie rocznice w szkole im. I. Markiejewa w Oliwie*, „Głos Wybrzeża”, 14.04.1967, nr 88, s. 4.

³⁷ A SP 46, Kronika Szkoły... (1968).

³⁸ A SP 46, Kronika Szkoły... (1964). Przykładem jest list z 1964 r. skierowany do Antoniego Juriewa – sekretarza Prezydium MRN w Gdańsku oraz przewodniczącego TPPR w Gdańsku. W liście matka serdecznie dziękowała za zaproszenie na uroczystość i wybraną formę uczczenia pamięci jej syna.

³⁹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1973).

⁴⁰ Cytat z bardzo znanej ówczesnej radzieckiej piosenki *Пусть всегда будет солнце*.

⁴¹ A SP 46, Kronika Szkoły... (1973). Wstęgi usytuowane na emblemacie miały znaczenie symboliczne, utożsamiały przyjaźń pomiędzy Polską a ZSRR.

⁴² *Sztandar uśmiechniętego słońca*, „Głos Wybrzeża”, 24.03.1975, nr 68; A SP 46, Kronika Szkoły... (1975).

Il. 4. Emblemat Szkoły Podstawowej nr 46 w Gdańsku

Źródło: fot. Agnieszka Sukiennik.

tu Radzieckiego⁴³. Kolejnym istotnym wydarzeniem było odsłonięcie portretu patrona w Szkole Podstawowej nr 46. Nieprzypadkowo wybrano na tę okoliczność luty 1967 r., czyli 49. rocznicę powstania Armii Czerwonej. Z tej okazji zorganizowano uroczysty apel, na którym wspomniano sylwetkę majora. Wśród gości byli obecni przedstawiciele Komitetu Wojewódzkiego (dalej: KW) i Komitetu Miejskiego PZPR w Gdańsku, Miejskiego Zarządu TPPR, a także zakładów opiekuńczych: DOKP i Gdańskiej Spółdzielni Przewozowo-Spedycyjnej. Portret został ufundowany przez dyrektora gdańskiej DOKP oraz Radę Miejsową Związku Zawodowego Kolejarzy przy DOKP. Oprócz tego placówka otrzymała dary od drużyny pionierów i szkoły im. Iwana Markiejewa w Leningradzie. Dary zostały wręczone sekretarzowi KW PZPR w Gdańsku Włodzimierzowi Stażewskiemu podczas jego pobytu w Leningradzie. Wśród podarowanych przedmiotów znalazły się portret patrona wykonany na emalii, album na jego temat oraz materiały do kącika wiedzy o patronie⁴⁴.

Dnia 15 kwietnia 1967 r. hucznie świętowano dwie rocznice, tj. 10-lecie działalności Szkoły Podstawowej nr 46 oraz 3. rocznicę nadania szkole imienia. Na uroczystości byli obecni przedstawiciele KW PZPR, delegaci władz szkolnych i opiekuńczych, a także pracownicy z okresu 10-lecia istnienia placówki. Odbyły się występy artystyczne⁴⁵.

Ponadto szkołę niejednokrotnie odwiedzali radzieccy politycy oraz wojskowi – 14 kwietnia 1967 r. do szkoły zawitała delegacja Związku Weteranów Wojny ZSRR.

⁴³ A SP 46, Kronika Szkoły... (1966).

⁴⁴ ST., *W szkole nr 46 w Oliwie odsłonięto portret patrona*, „Dziennik Bałtycki”, 28.02.1967, nr 49, s. 6.

⁴⁵ A SP 46, Kronika Szkoły... (1967).

Przybyli oni do Gdańska w ramach Międzynarodowego Tygodnia Solidarności Bojowników Ruchu Oporu⁴⁶.

Patron był obecny w życiu szkoły również poprzez podtrzymywanie kontaktów z jego rodziną. Ponieważ Maria Markiejewa zmarła w 1966 r. po ciężkiej chorobie, kontakt z placówką utrzymywały siostry majora. Ponadto w gdańskiej prasie zamieszczano artykuły oraz zdjęcia dokumentujące życie młodego Iwana Bażanowa, wspomnianego już wcześniej siostrzeńca majora, który urodził się w Gdańsku. Pisano, że ze względu na miejsce swojego narodzenia był nazywany „małym Polakiem”⁴⁷. Następnie dorosły już Iwan Bażanow także utrzymywał korespondencję z Gdańskiem i społecznością uczniowską Szkoły Podstawowej nr 46⁴⁸.

Kolejnym ważnym dniem w życiu placówki, jak to odnotowała lokalna prasa, był 20 stycznia 1970 r., kiedy w Szkole Podstawowej nr 46 otwarto wystawę poświęconą patronowi, będącą załącznikiem Szkolnej Izby Pamięci Patrona. Datę wybrano z okazji 100. rocznicy urodzin Włodzimierza Lenina, a także zbliżającej się 25. rocznicy zdobycia Gdańska. Tradycyjnie odbył się uroczysty apel. Otwarcie wystawy umożliwiły ożywione kontakty z rodziną majora oraz młodzieżą szkolną ze ZSRR. W ten sposób powstała kolekcja pamiątek składająca się z fotografii oraz listów. Wystawa została oficjalnie otwarta przez sekretarz Konsulatu Generalnego ZSRR w Gdańsku Anastazję Dworecką⁴⁹. Dokumentowała przede wszystkim życiorys i dokonania patrona, które niosły ze sobą symboliczny przekaz. W prasie pisano, że wystawa „przedstawia braterskie więzi łączące narody ZSRR i Polski, ich wspólną drogę w Rewolucji Socjalistycznej – i udział w wyzwolaniu naszych ziem spod faszystowskiej niewoli”⁵⁰.

Warto również wspomnieć o imprezach turystycznych, którym nadawano jednoznacznie agitacyjny charakter. Dnia 20 stycznia 1974 r. odbył się pierwszy etap II rajdu „Szlakami czerwonogwiezdnych”. Trasa rajdu wiodła z Gdańska do Oliwy, a jej długość wynosiła 16 km. Udział w nim wzięło ok. 160 uczestników, którymi byli: marynarze z Wojskowego Koła Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego nr 12, 17, 36 i 38, młodzież szkolna i harcerze, a także pracownicy Stoczni Marynarki Wojennej i Stoczni im. Komuny Paryskiej oraz Klub Turystyki Górskiej „Wierchy”. Jednym z punktów na trasie rajdu był Cmentarz – Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich przy Bramie Oliwskiej. Turyści oddali hołd poległym żołnierzom radzieckim, którzy w 1945 r. zginęli w Gdańsku. Ponadto delegacja uczestników złożyła wiązanek kwiatów na płycie nagrobnej majora Markiejewa. Metę rajdu umiejscowiono w Szkole Podstawowej nr 46. Po osiągnięciu mety nauczycielka będąca opiekunką Szkolnego Koła TPPR opowiadała uczestnikom rajdu o relacjach uczniów szkoły z przyjaciółmi mieszkającymi w ZSRR. Następnie uczestnicy udali się na zwiedzanie Szkolnej Izby Pamięci Patrona⁵¹.

⁴⁶ Delegacja Związku Weteranów Wojny ZSRR na Wybrzeżu, „Głos Wybrzeża”, 14.04.1967, nr 88, s. 1.

⁴⁷ Dwie rocznice w szkole im. I. Markiejewa w Oliwie, „Głos Wybrzeża”, 14.04.1967, nr 88, s. 4; *Gdańszczanin z Arzamasu kończy 6 lat*, „Głos Wybrzeża”, 2.04.1970, nr 77.

⁴⁸ A SP 46, Kronika Szkoły... (1985).

⁴⁹ Wystawa w szkole im. mjr gwardii Iwana Markiejewa, „Dziennik Bałtycki”, 21.01.1970, nr 17, s. 2.

⁵⁰ Wystawa – muzeum I. Markiejewa, „Głos Wybrzeża”, 21.01.1970, nr 17.

⁵¹ DES., „Szlakami czerwonogwiezdnych”, „Dziennik Bałtycki”, 22.01.1974, nr 18, s. 6.

Oprócz tego uczniowie Szkoły Podstawowej nr 46 regularnie odwiedzali grób patrona i składali na nim wiązanki kwiatów. Uroczyscie obchodzono rocznice jego śmierci, podczas których śpiewano pieśni na jego cześć. Poeta radziecki Siergiej Mietniew napisał dwie pieśni upamiętniające Markiejewa, gloryfikujące jego dokonania wojenne oraz związki z Polską. Utrzymywano także kontakty z młodzieżą radziecką, uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 95 im. Iwana Markiejewa w Leningradzie spędzali w Gdańsku letnie wakacje. Otrzymywano liczną korespondencję z miejscowości Arzamas, Gorkij, z Leningradu oraz Moskwy, w których funkcjonowały szkoły im. Markiejewa. Poza tym w Szkole Podstawowej nr 46 aktywnie działało Szkolne Koło TPPR⁵².

Zakończenie

Po zmianach ustrojowych, jakie miały miejsce w naszym kraju, na początku lat 90. XX w., zrezygnowano z patronatu Iwana Markiejewa⁵³. Od tej pory Szkoła Podstawowa nr 46 pozostaje bez patrona. Z przestrzeni szkoły zniknęły pamiątki związane z jego postacią. Przestała również funkcjonować Szkolna Izba Pamięci Patrona. Co ciekawe, placówka nadal posługuje się sztandarem otrzymanym w 1975 r. Dokonano w nim pewnych zmian, takich jak usunięcie imienia Markiejewa i uaktualnienie godła państwowego. W czerwcu 2023 r. odbył się jubileusz 65-lecia działalności szkoły. Przez ten czas placówka wrosła w przestrzeń i krajobraz kulturowy dzielnicy Przymorze (il. 5). W roku szkolnym 2021/2022 uczyło się w niej 360 uczniów w 15 oddziałach. Zatrudniano 41 czynnych nauczycieli, 2 pracowników administracji i 13 pracowników obsługi⁵⁴.

W okresie PRL szkoła jako instytucja była idealnym miejscem do rozpropagowania historii majora i ukazania go w roli bohatera. Szkoły miały ku temu stosowne narzędzia oddziaływania wychowawczego kształtującego postawy dzieci i młodzieży. Nie sposób określić, na ile młode umysły chłonęły przekazywane im wartości oraz na ile to oddziaływanie ideologiczne było efektywne i trafiało na podatny grunt. Przeanalizowany materiał źródłowy w postaci Kroniki Szkoły i lokalnej prasy ma charakter jednostronny. Ukazuje, w jaki sposób z nieznanego szerszym gronom młodego człowieka wykreowano bohatera, łącznik przyjaźni Polski i ZSRR, wzór godny naśladowania dla młodzieży. Zbudowano obraz męstwa, odwagi, poświęcenia oraz licznych zasług majora na polu walki. Analizując życiorys Markiejewa przedstawiany z perspektywy propagandowych artykułów prasowych, odnosi się wrażenie, że są to fragmenty scenariusza filmu akcji. Filmu, w którym niezłomny bohater podejmuje wszelkie ryzyko i pokonuje przeciwności losu w dążeniu do swojego celu. Przywoływane historie są barwne i wręcz nieprawdopodobne, mają charakter jednostronny. Przykładem mogą być tu chociażby narodziny małego Iwana Bażanowa w Gdańsku, dokładnie w 19. rocznicę śmierci jego wuja.

⁵² A SP 46, Kronika Szkoły... (1968, 1985).

⁵³ A SP 46, Kronika Szkoły... (1991).

⁵⁴ Relacja Pani Danuty Sadowskiej-Barankiewicz, dyrektor Szkoły Podstawowej nr 46, z dnia 17 października 2022 r. Do czasów współczesnych nie zachowały się pamiątki eksponowane w Szkolnej Izbie Pamięci Patrona.

Il. 5. Szkoła Podstawowa nr 46 w Gdańsku, 2022 r.

Źródło: fot. Agnieszka Sukiennik.

Współcześni polscy badacze historii nie analizowali sylwetki Iwana Markiejewa, z tej przyczyny trudno osądzić, które wydarzenia są faktami historycznymi bądź wynikami propagandowego działania władz oraz prasy. Jest to zagadnienie, które wymaga dalszych badań i poszukiwań materiałów źródłowych.

Summary

Major Ivan Markieev – Former Patron of the XLVI Primary School in Gdańsk-Przymorze: A Contribution to the Ideologization of Schools in the Period of the People’s Republic of Poland

The aim of this paper is to present a piece of the history of the XLVI Primary School in Gdańsk, in the context of the ideologization of giving the school a communist patron, that of Major Ivan Markieev. The article has been divided into three main sections. The first section characterizes the figure of Markieev. The second part shows the preparations and the course of the ceremony of giving the school its new name. The third section concentrates on the presence of the patron in the life of school, for instance, celebrating Patron Days, and organizing ceremonies, events, and artistic performances related to his figure.

Keywords: school, name, school’s patron, Markieev, ideologization, Gdańsk

Słowa kluczowe: szkoła, imię, patron szkoły, Markiejew, ideologizacja, Gdańsk